

BİR ŞEHR-İ İSTANBUL Kİ...

ŞEHRİN ŞENLİKLİ TARİHİNDEN İZLENİMLER

GÖKHAN AKÇURA

İÇİNDEKİLER

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti /	7
Adalar ve “Afedersiniz” Eşekler /	29
İstanbul Sayfıyeleri /	39
Deniz Ne Kadar Güzel Hoş... /	53
Kırk Gün Kırk Gece Cumhuriyet’in İlk İstanbul Festivali /	113
Gülhane Parkı’nda Bahar ve Çiçek Bayramı /	125
Sevgi ve Saygı İstiyorum ya da Nafile Cemiyetler Tarihi /	145
İstanbul’da Bir Siyah Rus /	159
İstanbul Emprezaryoları /	169
Franko, Saray Sineması ve Kontiya /	199
Ucu Yanık Bir Öykü: Şan Sineması /	235
Kokonam Çıldırıldı! /	257
Marie Bell Bana Bakıyor /	267
İstanbul’da İlk Kabare Henry Yan ve <i>Catacloum</i> /	283
Bu Şehri İstanbul ki Haldun Taner ve İlk Türk Kabaresi /	291

Son dönem çiçek savaşlarında Burgaz Deniz Kulübü arabası.

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti

Yıl 1934. *Hafta* dergisi, İstanbul'un sayfiye köyleri açısından bir durum değerlendirmesi yapıyor: "İstanbul'un Eyüp'ten Pendik'e, Yeşilköy'den Kavaklar'a kadar uzanan hudutu içinde yazlık köyleri yirmi sene içinde çok değişti. Bir zamanlar Adalar rağbette idi. Yaz gelmeden Adalar'da boş ev kalmaz, yazın vapurlar hınca-hınç dolar hele [resmî tatil günü olan] cuma ve pazar Adalar adam almazdı. Sonra bu rağbet Boğaziçi'ne geçti. Sonra Haydarpaşa [tren] hattı üstüne yayıldı. Son birkaç sene Suadiye'ye kadar hat boyu... Bilhassa Suadiye o kadar rağbet buldu ki, burada yepyeni kübik köşkler, bahçeler yapıldı."

İşte böyle bir anda, Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, Adalar'ı yeniden gündeme getirmeye çalışacaktır. Kendi deyişleriyle "beş yıldır ölmeye yüz tutan" Adalar'a "diriltici bir rağbet celbettirebilmek" için uğraşılacaktır.¹ *Cumhuriyet* gazetesinde "Hem Nalına Hem Mihnına" mahlasıyla yazan Abidin Daver, "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti"nin aslında 1926 yılında kurulduğunu söyler. Ayrıca kendisinin de bu kuruluşta yer aldığını açıklar: "O senelerde yazın Büyükkada'da oturduğum için, beni de cemiyetin ilk idare heyetine seçmek lüt-funda bulunmuşlardı. Bizim ilk projemiz, eski hükümet konağının bulunduğu yerde bir bahçe vücade getirmek ve bu bahçenin ortasına sular akan bir kaide üzerinde bir abide yapmaktır. Bunun için de Yat Klübü'nde bir de balo tertip etmiştik. Balo çok güzel oldu ama bir balonun hasılatıyla benim tasavvur ettiğim bahçeli ve çağlayanlı abide olamadı. Sonraları bizim Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin gene arasına sesi işitildi ama Adalar'ın mevcut tabii ve sun'î güzelliklerine yeni bir şey ilave edilemedi."

kış uykusundan uyanan cemiyet

Anlaşıyor ki cemiyet kurulmuş ama önce pek bir hareket olmamış. 1934 yılında uzun süredir kış uykusuna yatmış olan Adaları Güzelleştirme Cemiyeti artık uyanmaya karar vermiş gözükmektedir. Abidin Daver bu ayağa kalkma gayretini can-ı gönülden kutlar ve gazetelerde okuduğu "faaliyet programı"ndan bir bölüm aktarır:

"Cemiyet, Turing Klüple teşriki mesai edecek ve Belediye'nin gözetimi altında faaliyete başlayacaktır. Adaları güzelleştirme ve seyyah celbi işlerinin propaganda kısmını Turing Klüp, imar işlerini de Cemiyet'le Belediye yapacaktır. Güzelleştirme işine Büyükkada'dan başlanacak, Yürükali mevkiine asrî bir plaj

1 *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1935.

Yirminci yüzyıl başında Büyükaada İskeleyi ve meydanı.

yapılacaktır. Otel ve pansiyonlar sıkı bir kontrole tabi tutulacak, ücretler Belediye tarafından tayin edilecektir. Yolların bozuk olan yerleri tamir ettirilecek, hamal ve arabacıların yeknesak bir şekilde giyinmeleri mecburi kılınacaktır. Tur yoluna her beş yüz metrede mesafeleri gösterir levhalar ve kanapeler konacaktır. Muhtelif zamanlarda müteaddit müsabakalar ve eğlenceler tertip edilecektir. Cemiyet şimdiki halde güzelleştirme işine yirmi bin lira tahsis etmiştir.”¹

Daha önce kaleme aldığımız bir yazıda “Adaları Güzelleştirme Cemiyeti” ile “Belediyenin Mürakabesi Altında Büyükaada Teşebbüs Grubu”nu birbirine karıştırmıştık. 1933 yılında kurulan bu “Teşebbüs Grubu”nun, “Halk Fırkası, Turing ve Otomobil Klübü, Belediye, Vilayet ve Matbuat” tarafından oluşturulduğu nizamnamesinde belirtiliyordu. Grubun amaçları ise şöyle sıralanıyordu:

“1. Büyükaada lehinde ilânât ve neşriyatta bulunmak, prospektüs ve afişler ile propaganda yapmak. 2. Adaya gelenlerin sıkılmamaları için mahalli eğlenceler ve şenlikler tertip eylem. 3. Büyükaada ile olan vesaiti nakliyenin intizamına bakmak. 4. Büyükaada’da ikameti teşhil için ve asrı hale koymak üzere otellere ve sayfiyelere nezaret etmek. 5. Büyükaada’ya yerli ve ecnebi seyyah celbine çalışmak.”

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*’nde cemiyetin kurucusunun Emin Âli Durusoy olduğunu yazar. Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’nin kendi belgele-

1 Cumhuriyet, 2 Şubat 1934.

rinden de genel başkanının (vali ve belediye reisi) Muhittin Üstündağ olduğunu öğreniyoruz. Yönetim Kurulu'nda Akay Gemileri İşletmesi yöneticisi ile CHP Adalar Kazası Başkanı'nın bulunduğunu biliyoruz.¹ Gerek kurucuları ve yöneticileri, gerekse yukarıda sıralanan amaçların Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'yle çakıştığını görünce, bu iki kuruluşun belki de aynı kişilerden oluştuğunu düşünmemek mümkün değil.

Turing belgelerine baktığımızda bu karışık durumun biraz daha aydınlandığını görüyoruz. "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün 1933 senesine dair raporu"nda şu bilgiler yer alıyor: "Her husustaki mesaimizde bize azamî müzaheretle bulunan Vali ve Şehremini Muhittin Beyfendinin [o dönemde vali ve belediye reisliğini tek kişi yapmaktadır] emir ve tensiplerile Klübümüz Adada mevcut bulunan Adaları Güzelleştirme Cemiyeti ile tevhibi mesai ederek faaliyete geçmiştir. Mezkûr Cemiyette mümessilimiz Emiroğlu Ziya Beydir. Vali Beyfendinin bizzat riyaset ettikleri bu Komisyonunun faaliyeti neticeleri görülmeye başlandı:

a) Büyük Adadaki sekiz kilometreden ibaret bulunan Tur yoluna mesafe işaretleri ve güzel manzaralı yerlere sıralar ve ana yollardan ayrılan yollara istikâmetleri gösteren levhalar konulacaktır.

b) Yaz mevsimi için her otelin vereceği fiat Belediyece tasdik edildikten sonra oteller fazla fiat istemeyeceklerdir.

c) Adada mevcut bütün kiralık evlerin icar bedelleri, mahalleri, büyüklükleri hakkında mükemmel bir liste yapılmıştır; bu liste tabettirilerek müracaat edenlere meccanen [ücretsiz] tevzi olunacak ve bu suretle bazı tellalların ihtikârlarına meydan verilmeyecektir.

d) Yürük-Ali plajı Belediyece istimlâk edilmek üzeredir. Orada asrî ufak bir plaj vücuda getirilecektir.

e) Bu sene Adada 5 Temmuzdan 16 Eylül'e kadar devam etmek üzere 6 fête [bayram] yapılacaktır. Bunların idaresi ve şenlik programlarının tanzimi için ayrıca artistik bir komite teşkil edilmiştir. Bunlardan maada 17 Ağustosta bir yelken yarışı yapılacaktır.

f) Büyükada'daki hamal teşkilatı, arabacılar, tarifeler meseleleri nazarı dikkate alınmıştır. Bunlar daima kontrol altında bulundurulacaktır.

g) İşkele civarında *renseignement* [bilgi] vermek, teshilat göstermek, şikâyetleri dinlemek üzere bir büro açılmıştır."²

adalara vapurla taşınan terkos suyu

Anlaşıldığı üzere valinin himmetiyle Turing ve diğer kuruluşlar Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'ni faal hâle getirmeye karar vermiş, ellerinden geleni de yap-

1 Adaları Güzelleştirme Cemiyeti. *İdare Hey'eti Raporu*, İstanbul, 1937.

2 Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası, No. 12, 22 Nisan 1934.

maya kararlıdırlar. Bütün bu gelişmelerin ardından, gazete sütunlarında yapılan ve yapılacak işlerle ilgili bilgiler art arda gözükmeye başlar. “Adaların İmarı”¹ başlıklı bir yazıda Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’nin İstanbul valisi ve belediye reisi Muhittin Bey’in de katıldığı bir toplantıda, Yörükali Plajı’nın bu yıl bitirileceği ve Heybeli-Büyükada ve Yörükali iskeleleri arasında bir vapurun işletilmesi-nin karar altına alındığı açıklanır. Haber şöyle devam ediyor: “Cemiyet, Ada otelcileriyle anlaşmış, otel fiatlarını tesbit etmiştir. İskele meydanında saat önün-de daima bir memur bulunacak; araba, otel fiatlarından şikâyet edenlerin şikâyet-lerini dinleyecektir. Fazla alınmış para varsa hemen geri alınacak, müşteriye iade edilecektir.” Toplantıda “en mühim mesele” olarak gündeme gelen su temini konusunda da önemli bir karar alınmıştır. Her gün bir vapur Terkos suyunu Ada’ya taşıyacaktır ve bu suyun tenekesi bir kuruşa satılacaktır. Yazı bazı istatis-tiki bilgiler de aktarmaktadır: O yıllarda Büyükada’da günde 1.600 ekmek tüke-tildiğini, yazları ise bu sayının en az 7.600’e yükseldiğini öğreniyoruz. Cuma ve pazar günleriye Adalar’a 40.000 kişi akın etmektedir. Makale şu temenni ile noktalanıyor: “Adalar imar edilir, bazı dertlerine deva bulunursa, şüphe yok ki bu sayı bir misli artacaktır.”

1934 yılının haziran sonlarında Cemiyet’in yeni etkinlikleri gazete sütunla-rında arka arkaya yer alır. Büyükada’ya dikkatleri çekmek için düzenlenen şen-likler 12 Temmuz’da başlar. İlk gün Yat Kulübü bahçesinde Şehir Tiyatrosu artistleri tarafından yeni hazırlanan *Adalar Revüsü* sahnelenir.² Davetlilerin sıcaktan rahatsız olmamaları için elbise konusu serbest bırakılmıştır. *Adalar Revüsü*’nün temsili bittikten sonra dansın geç vakitlere kadar süreceği, sabaha karşı saat üçte şehirden gelenleri geri götürmek için özel bir vapur tahsis edilece-ği gazetelerde açıklanır. Ama daha sonra çıkan haberlerden “havanın fenalığın-dan dolayı huzur bulunamadığını” öğreniriz. Hatta erkenden geri dönmek zorun-da kalanlar, davetiyelerini bir hafta sonra Tepebaşı Bahçesi’nde revünün yeniden temsil edilışinde kullanabilmişlerdir.

kadıyoran yokuşu’nda eşek yarışları

13 Temmuz günü ise eşek yarışları düzenlenir. Yarışlar iskeleden başlamakta, Kadıyoran Yokuşu’ndan geçilerek Belair Oteli’ne (daha sonra Çankaya Oteli ve şimdi de Çankaya Apartmanı) gidilmekte ve tekrar iskeleye dönülmektedir. Bu yarış üç kategoride yapılır. Birincisi “merkepçiler”in, ikincisi *Adalar Revüsü*’nde oynayan Şehir Tiyatrosu’ndaki “artist hanımların”, üçüncüsüye halkın katılı-mıyla gerçekleşir. Merkepçiler arasındaki yarışmada Abdurrahman Efendi birinci gelir ve altı liralık ikramiyeyi kazanır. Aynı gün Şehir Bاندosu, Büyükada

1 Cumhuriyet, 9 Mart 1934.

2 Bkz. Gökhan Akçura, “Adalar Revüsü” *İstanbul Şarkıları*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2019.

Splendit Palas Lokantasında yemek ve müzik. (Kansu Şarman Arşivi)

İskelesi üstündeki terasta sabah dokuzdan öğleden sonra üçe kadar “muhtelif havalar” çalarak şenliklere iştirak eder.

18 Ağustos 1934 günü Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından bir çiçek bayramı düzenlendiğini görürüz. Haziran ayında gazetelerde “çiçek muhaberesi” olarak anılan bu etkinlik ağustos ayında “çiçek savaşı” olarak adlandırılmaktadır. Gazete ayrıntıları şöyle aktarıyor: “Nis, Kan gibi Avrupa şehirlerinde arasına bu gibi çiçek savaşları tertip edilir, arabalar otomobiller güzel çiçeklerle türlü türlü süslenir ve başlıca caddelerde dolaşarak en güzel süslenmiş arabalara mükâfatlar verilir.” Şehir Bاندosu’nun konseriyle başlayan bayram bir saat kadar sürer. Turing Klübü tarafından seçilen jüri en iyi süslenmiş arabalara ödülleri verir. Yarışmaya Ada Belediyesi, Yat Kulübü, Dağcılık Kulübü, İstanbul Su Sporları Kulübü, Akasya,¹ Kâzımpaşa gibi oteller, ada arabacıları katılır. Çiçek Savaşı için seçilen alan Çankaya Otelı meydanından başlayarak Yat Kulübü ve Kâzımpaşa Otelı önünden İskele Meydanı’na uzanan bölgedir. Bu alana cemiyet yararına on kuruş bağış vererek girilir.²

Cemiyet’in yaptığı bu çalışmaların basın tarafından övgüyle karşılanmasına rağmen, zaman zaman makaraya alanlar da olmuyor değildi. Örneğin, gazetelerde yazdığına göre, temmuz sonunda ada sakinleri bir sabah hemen her “parmaklığa, kapiya, çiviye” asılmış levhalarla karşılaşmışlar. “Hele Kaymakamlığın önünü D

1 1934 yılı aynı zamanda Wagons-Lits olaylarından sonra gelen milliyetçilik akımının tesiriyle, yabancı isimli kuruluşların Türkçe isimler aldı(rıl)dığı bir yıldır. Beyoğlu sinema adlarının Türkleştirilmesinden sonra “Üniversite gençliğinin baskılarıyla” Ada otelleri de yeni adlarına kavuşurlar! Etrangers oteli Sümer, Calypso oteli Akasya, Splendit de Kâzımpaşa adını alırlar.

2 Benzer bir çiçek bayramı 1933 yılında Kadıköy’de 26 Mayıs günü düzenlenmişti. 1935 yılında ise Antalya’da o dönemin Maarif Müdürü olan Kemal Kaya tarafından bir çiçek bayramının gerçekleştirildiğini görürüz. Bkz. *Demokrat İzmir*, 18 Ağustos 1935.

Büyükada sahili ve Selekt Lokantası

Grubu Sergisi'ne döndürmüşler!” Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin hazırladığı bu levhalardan örnekler de şöyle sıralanıyor:

“Adanızı odanız kadar temiz tutunuz.”

“Çamsız Ada, Hayırsız Ada olur.”

“Coşkun neşe hakkınızdır fakat azgın gürültü değil!”

Gazete özellikle bu son slogana takılmıştır: “Affetsinler ama Büyükada tarihinde en azgın gürültüyü bizzat Cemiyet geçenlerdeki yarışta eşeklere yaptırdı! Ondan sonra da bilhassa geceleri kervanlar kurup Ada'yı nal sesine boğmak moda oldu!”¹

Cemiyet'in çalışmaları sadece Büyükada'yla sınırlı kalmaz. Örneğin 10 Ağustos'ta Heybeliada Plajı tenis kortunda Dağcılık Kulübü ile Adalar tenisçileri arasında bir turnuva gerçekleştirilir (turnuvayı Dağcılık Kulübü kazanır). Yine Heybeli'de 17 Ağustos 1934 günü bir deniz bayramı düzenlenir. Bu bayramda amatörler açık yelken ve kürek yarışmaları; yüzme, atlama, bayrak yarışları ve su topu karşılaşmaları yapılır.

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin çalışmaları oldukça yoğun biçimde devam eder. Örneğin, Adalar'a gemi seferlerini düzenleyen Akay şirketi ile konuşulup anlaşmaya varılmıştır. Bunun sonucu olarak yaz günleri Adalar'a “mümkün olduğu kadar fazla vapur işletilmesi” kararlaştırılmıştır. Hemen uygulamasına geçilen bu karar sonucu Akay işletmesi Büyükada'ya hergün on dokuz vapur seferi yapmaya başlamıştır. Öte yandan ada çamlarını hastalıklardan korumak, yeni fidanlar dikmek için de belediyeyle birlikte çalışmalara başlanmıştır.

1 Cumhuriyet, 31 Temmuz 1934.